

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI SAMARALI TASHKIL ETISH OMILLARI

N.Sh. Abdullayeva

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti rektori, pedagogika fanlari doktori, professor

F.R.Valiyeva

"Maktabgacha ta'lim menejmenti" kafedrası mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor

S.S.Raximova

"Maktabgacha va inklyuziv ta'lim metodikasi" kafedrası mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etishning pedagogik va psixologik asoslari yoritilgan. Unda inklyuziv yondashuvning mazmuni, maktabgacha yosh davrining rivojlantiruvchi ahamiyati, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni qo'llab-quvvatlash masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, defektolog faoliyatining inklyuziv ta'limdagi o'rni, korreksion-pedagogik ishlarning mazmuni, erta diagnostika, individual yondashuv, emotsional farovonlik, ijtimoiy moslashuv hamda multidissiplinar hamkorlikning ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv muhitni samarali shakllantirish tizimli pedagogik yondashuv, mutaxassislar hamkorligi va bolaga yo'naltirilgan ta'lim muhitini talab etishini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, maktabgacha ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari, defektolog, korreksion-pedagogik yordam, individual yondashuv, erta diagnostika, emotsional farovonlik, ijtimoiy moslashuv, multidissiplinar hamkorlik.*

Bugungi global ta'lim makonida inklyuziv yondashuv insonparvarlik, teng imkoniyat va ijtimoiy adolat tamoyillarining amaliy ifodasi sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni qo'llab-quvvatlash, ular uchun mos ta'limiy muhit yaratish va sifatli pedagogik xizmatni yo'lga qo'yish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish dolzarb ahamiyatga ega, chunki aynan shu davr bola shaxsining intellektual, nutqiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun eng sezgir bosqich hisoblanadi.

Maktabgacha ta'limda inklyuziv yondashuvning mazmuni faqat bolani umumiy guruh tarkibiga jalb qilish bilan cheklanmaydi. U, eng avvalo, har bir bolaning individual xususiyatlari, rivojlanish sur'ati, ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-

tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu esa pedagogik jarayonning differensial, moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan modelini talab qiladi. Inklyuziv ta'limning bunday modelida bolaga nuqson nuqtayi nazaridan emas, balki uning rivojlanish salohiyati va ijobiy imkoniyatlari nuqtayi nazaridan yondashish muhimdir.

Mazkur jarayonda defektolog faoliyati inklyuziv ta'limning amaliy poydevori sifatida namoyon bo'ladi. Defektolog bolaning rivojlanish xususiyatlarini kompleks o'rganish, uning ta'limiy ehtiyojlarini aniqlash, yakka tartibdagi korreksion-pedagogik ish rejasini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali inklyuziv muhitning samaradorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, u boladagi nutqiy, kognitiv, diqqat, xotira va tafakkur bilan bog'liq qiyinchiliklarni yumshatishga qaratilgan maxsus metod va texnologiyalarni tanlaydi. Bu holat defektologni faqat tor mutaxassis emas, balki inklyuziv ta'lim muhitini shakllantiruvchi muhim pedagogik subyekt sifatida baholash imkonini beradi.

Inklyuziv ta'limning psixologik jihatida ham alohida ahamiyatga ega. Rivojlanishida muayyan qiyinchiliklari bo'lgan bolalarda ko'p hollarda muloqotga kirishish muammolari, o'z-o'ziga ishonchning pastligi, hissiy beqarorlik va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Shu sababli korreksion-pedagogik jarayon bolaning emotsional xavfsizligini ta'minlaydigan, ijobiy "Men" obrazini mustahkamlaydigan va tengdoshlar bilan samarali munosabat o'rnatishga ko'maklashadigan muhit bilan uyg'un holda tashkil etilishi lozim. Bu esa inklyuziv ta'limning vazifasi faqat ta'limiy kamchiliklarni bartaraf etish emas, balki bolaning shaxsiy barqarorligi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishdan ham iborat ekanini ko'rsatadi.

Erta diagnostika inklyuziv ta'lim samaradorligini belgilaydigan asosiy omillardan biridir. Boladagi rivojlanish qiyinchiliklari qanchalik erta aniqlansa, ularni korreksiya qilish va moslashtiruvchi ta'lim muhitini shakllantirish imkoniyati shunchalik yuqori bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaning dastlabki holatini o'rganish, zarur hollarda tibbiy, psixologik va pedagogik ko'riklarni tashkil etish, mutaxassislar xulosasi asosida yordam yo'nalishlarini belgilash muhim hisoblanadi. Erta aniqlash mexanizmi keyingi korreksion ishlarning aniq maqsadga yo'naltirilishini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, shuningdek, ko'p tarmoqli hamkorlikka bog'liq. Tarbiyachi, defektolog, psixolog, tibbiyot xodimi, rahbar va ota-onalar o'rtasidagi uzviy hamkorlik bolaning rivojlanishida yagona yondashuvni ta'minlaydi. Agar bu subyektlar o'zaro muvofiqlashgan holda ishlasa, bolaning ta'limiy, psixologik va ijtimoiy ehtiyojlariga mos muhitni yaratish imkoniyati kengayadi. Shu ma'noda, inklyuziv ta'lim alohida kabinet yoki maxsus mashg'ulotlar tizimi emas, balki butun muassasa faoliyatiga singdirilishi lozim bo'lgan kompleks pedagogik madaniyatdir.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish pedagogik va psixologik jihatdan tizimli yondashuvni talab etadi.

Uning asosini erta aniqlash, individual yondashuv, korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash, emotsional farovonlik, ijtimoiy moslashuv va multidissiplinar hamkorlik tashkil etadi. Ana shu yondashuvlar orqali maktabgacha ta'lim tashkiloti har bir bola uchun qabul qiluvchi, qo'llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi ta'lim makoniga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentyabr
3. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-641-son, 2020-yil 15-oktyabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. 802-son, 2020-yil 22-dekabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 391-son, 2019-yil 13-may.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. PQ-4860-son, 2020-yil 13-oktyabr.
7. DEC/NAEYC. Early Childhood Inclusion: A Joint Position Statement of the Division for Early Childhood (DEC) and the National Association for the Education of Young Children (NAEYC). Chapel Hill: The University of North Carolina, FPG Child Development Institute, 2009.
8. Deiner, P. Inclusive Early Childhood Education: Development, Resources, and Practice. 6th ed. Belmont: Cengage Learning, 2012. 640 p.
9. Odom, S. L. Preschool inclusion: What we know and where we go from here. // Topics in Early Childhood Special Education. 2000. Vol. 20, No. 1. P. 20–27.
10. Odom, S. L., Buysse, V., Soukakou, E. Inclusion for Young Children With Disabilities: A Quarter Century of Research Perspectives. // Journal of Early Intervention. 2011. Vol. 33, No. 4. P. 344–356.
11. Barton, E. E., Smith, B. J. Advancing High-Quality Preschool Inclusion: A Discussion and Recommendations for the Field. // Topics in Early Childhood Special Education. 2015. Vol. 35, No. 2. P. 69–78.
12. Sucuoğlu, B., Bakkaloğlu, H., İçsen Karasu, F., Demir, Ş., Akalın, S. Preschool Teachers' Knowledge Levels about Inclusion. // Educational Sciences: Theory & Practice. 2014. Vol. 14, No. 4. P. 1477–1483.

13. Siller, M., Morgan, L., Wedderburn, Q., Fuhrmeister, S., Rudrabhatla, A. Inclusive Early Childhood Education for Children With and Without Autism: Progress, Barriers, and Future Directions. // *Frontiers in Psychiatry*. 2021. Vol. 12. Art. 754648.

